

Економічні науки

УДК 330.1

Ярема Олег Романович

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри цифрової та міжнародної економіки

Навчально-науковий інститут економічних і соціальних відносин

Університету банківської справи

Ярема Олег Романович

кандидат экономических наук, доцент,

доцент кафедры цифровой и международной экономики

Учебно-научный институт экономических и социальных отношений

Университета банковского дела

Yarema Oleg

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,

Associate Professor of Digital and International Economics

Educational and Scientific Institute of Economic and Social Relations

Banking University

Долінський Богдан Євгенійович

студент

Навчально-наукового інституту банківських технологій та бізнесу

Університету банківської справи

Долинский Богдан Евгеньевич

студент

Учебно-научного института банковских технологий и бизнеса

Университета банковского дела

Dolinsky Bohdan

Student of the

Educational and Scientific Institute of Banking Technologies and Business

Banking University

**РОЛЬ ДЕРЖАВИ У РОЗВИТКУ ПОСТКЕЙНСІАНСЬКИХ ТЕОРІЙ
ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ ТА ЗАХИСТУ ДОВКІЛЛЯ
РОЛЬ ГОСУДАРСТВА В РАЗВИТИИ ПОСТКЕЙНСИАНСКИХ
ТЕОРИЙ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА И ЗАЩИТЫ
ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ
THE ROLE OF THE STATE IN THE DEVELOPMENT OF
POSTCEINSIAN THEORIES OF ECONOMIC GROWTH AND
ENVIRONMENTAL PROTECTION**

***Анотація.** Економічне зростання є фундаментальною категорією економічної теорії. Саме темпи економічного зростання визначають динаміку економічного розвитку країни, її авторитет на міжнародній арені та історичні перспективи.*

***Ключові слова:** економічне зростання, неокласична теорія, захист довкілля, декаплінг, неокейнсіанство.*

***Аннотация.** Экономический рост является фундаментальной категорией экономической теории. Именно темпы экономического роста определяют динамику экономического развития страны, ее авторитет на международной арене и исторические перспективы.*

***Ключевые слова:** экономический рост, неоклассическая теория, защита окружающей среды, декаплинг, неокейнсианство.*

***Summary.** Economic growth is a fundamental category of economic theory. That economic growth determines the dynamics of economic development, its credibility in the international arena and historical perspective.*

***Key words:** economic growth, neoclassical theory, environmental protection, decaplication, neo-Keynesianism.*

Постановка проблеми. Категорія економічного зростання пов'язана з ефективністю використання ресурсів і нових технологій, збільшення обсягу суспільних благ і підвищення рівня життя населення [14]. В сучасних умовах війни в Україні, анексії частини її території, економічне зростання є основою військової могутності країни, збереження її суверенітету.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження проблематики займалися такі науковці в галузі економіки як Бужимська К.О. [1], Веклич О.О.[4], Геєць В.М.[5], Давимука С. А., Федулова Л. І. [6], Данилишин Б.М. [7], Ігнатенко О. [11], Панчишин С., Островерх П. [14], Портер М.[15], Селингмен Б.[17], Синневич У. [18], Сотник І.М., Кулик Л.А.[19], Степаненко А.В., Омельченко А.А. [20], Гулігсон В.[25], Шваб К.[26], Тапіо П.[27], Вехмас Дж. [30].

Виклад основного матеріалу. В. Ростоу наголошував, що для досягнення економічного зростання важливим є збільшення інвестицій в обробну промисловість [17]. Дж. М. Кейнс, Р.Ф. Гаррод проблему економічного зростання пов'язували з темпами зростання доходу. Вони обоє досліджували агреговані макроекономічні показники, сукупний попит і дохід, сукупні заощадження, інвестиції. Такий підхід допомагає відобразити, перш за все кількісну сторону відтворювальних процесів, залишаючи в стороні якісну визначеність, соціальні наслідки [11]. Це головним чином стосується економічних наслідків економічного зростання.

Упродовж тривалого періоду другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст. в питання врахування в економічному зростанні екологічних чинників домінували неокласичні підходи. Їх представники трактували економічний розвиток як багатофакторний процес, який відображає зміни в усіх сферах господарського життя країни і його можна продуктивно аналізувати лише в тривалому періоді [14].

Неокласики акцентували увагу на посиленні конкуренції та дерегуляції економіки. Один із класиків теорії конкуренції М. Портер вважав, що роль держави має полягати у тому, щоб підштовхнути вітчизняну економіку, спонукати її до розвитку, а це допомагати і регулювати [15]. Однак вигоди від дерегулювання, як зауважує акад. В. Геєць можна реалізувати лише за умови, якщо фірми не змовлятимуться з “метою підвищення ціни, не протидіятимуть входженню на ринок нових учасників, не намагатимуться витіснити конкурентів з галузі за допомогою хижацьких дій, застосування антимонопольної політики може стати вирішальним чинником у реалізації згаданих вигід” [5].

Однак у прагненні отримати надприбутки в умовах жорсткої конкуренції дерегульованого ринку виробники найменше будуть перейматися проблемами безпечного екологічного розвитку.

Слабиною неокласичної теорії є те, що вона недостатньо враховувала обмеженість ресурсів, довкілля, асиметричну спроможність земної біосфери та глобальні екологічні загрози, а отже виявилася нездатною вирішувати проблеми оптимального розвитку світової економіки в умовах багатоаспектних екологічних обмежень [18]. Тому все більше досліджень звертають свій погляд в сторону кейнсіанства. Це дозволяє їм переглянути традиційні погляди, це причини успіху деяких країн. Так більшість дослідників розглядають ефективне державне регулювання економіки загалом та її екологічної складової як найважливішу причину динамічного розвитку Японії у 1960-1980-их роках [24].

В сучасних умовах, як засвідчує практика, існують різноманітні методи оцінки кількісних та якісних ознак економічного зростання, що враховують екологічну складову. Стандартним інструментом аналізу якісної структури економічного зростання в розвинутих країнах світу впродовж останніх десятиліть став показник сукупної факторної продуктивності (total factor productivity) [25; 21;28].

У другій декаді ХХІ ст. сталися суттєві зміни, які вплинули на якість економічного зростання. На 46-му всесвітньому форумі в Давосі, що відбувся в січні 2016 року одним із ініціаторів концепції "Індустрія 4.0" К. Швабом була озвучена суть сучасних змін "мова йде про хвилю відкриттів, обумовлених розвитком можливостей встановлення зв'язку: роботи, дрони, розумні міста, штучний інтелект і дослідження головного мозку" [26].

Сучасні наукові дослідження радикальним чином змінюють біологічні процеси й характер спрямованості екологічних інновацій, які здатні задовольнити потреби населення, зменшуючи при цьому навантаження на довкілля. Як наслідок з'являються нові можливості для вирішення екологічних проблем. Зараз мова йде про розроблення підходів для формування "дружнього для людини" штучного інтелекту [6]. Удосконалення технологій дасть змогу краще зрозуміти їхній прями́й та опосередкований вплив на довкілля, щоби використовувати можливості одночасно з оцінюванням потенційних ризиків та розробкою підходів, які б дозволили звести ризики до мінімуму, відзначених в концепції "Індустрія 4.0" [23].

У цьому контексті особливо актуальним стало дослідження можливості економічного зростання без збільшення природоємності економічних систем і зменшення екологічних збитків від деструктивної екологічної діяльності.

В останні десятиріччя в світовій економічній думці цей напрям сформувався під назвою "декаплінг". Розробниками концепції декаплінгу вважаються фінські вчені Й. Вехмес та П. Тапіо [30].

Українські учені О.О. Веклич та Б.М. Данилишин визначають декаплінг як здатність економіки до нарощування економічної могутності без посилення тиску на довкілля [7].

І. Сотник та Л. Кулик вважають, що “декаплінг є стратегічною основою руху до екологічно сталої економіки, що дозволяє розмежувати темпи зростання добробуту людей з одного боку і споживання ресурсів та екологічного впливу з другого. Тим самим досягнення соціального та економічного прогресу має базуватися на відносно низьких темпах ресурсного споживання і зменшення деградації навколишнього середовища” [19].

Однак, варто зазначити, що добитися нового типу економічного зростання можливо лише при тісній взаємодії приватного бізнесу і держави. До того ж інституційний вплив держави має передбачати високу ступінь державного регулювання.

Варто зазначити, що на фоні серйозної екологічної небезпеки мають місце хоч і поодинокі, але активні спроби застосувати екосистемні підходи до вирішення проблем у системі взаємовідносин: людина – бізнес – оточуюче середовище. Наприклад фахівці Поліського природного заповідника, використовуючи досвід Швейцарії, широко використовують у своїй практиці екосистемний підхід. Суть його полягає у тому, щоб створити екосистему, яка була би стійкою до стихійних явищ (паводків, пожеж, шквальних вітрів) і зменшувала ризики, втрати біорізноманіття [8].

Перед прихильниками сучасних неокейнсіанських теорій стоїть завдання розробити теоретичні засади посилення ролі держави у підтримці екологічної безпеки і одночасному забезпеченні високих темпів економічного зростання.

Досягнути цього можна через екологічну модернізацію. Нова екомодернізаційна парадигма значно відрізняється від тієї яка існує. Якщо сучасна парадигма ґрунтується на антропоцентричній теорії, згідно з якою людина є центром всесвіту, а природа об’єктом користування і власністю людей, то основу нової інвайронментальної парадигми становить екоцентризм. У цій системі все живі організми планети, в тому числі люди,

ресурси, господарство, техніка і культура є частиною природи. Ключовими елементами екологічної модернізації є : екологічна політика, яка повинна базуватися на відсутності конфлікту між охороною природи та економічним зростанням [20].

К. Бужимська наголошує, що завдання екологічної модернізації неможливо вирішити силами окремого підприємства, тут необхідна національна програма екологізації із використанням усіх можливих інструментів державного вияву на суб'єкти господарювання [1].

Екологічна модернізація в розвинутих країнах Заходу спрямована насамперед на мінімізацію екологічних ризиків. Її стратегія передбачає поєднання прямого адміністративного управління та саморегулювання. У доповіді "Глобальні ризики – 2018", представлений на щорічному Всесвітньому економічному форумі, економічні ризики за ступенем вагомості стали первинними, а другим і третім місце за значущістю стали економічні і політичні ризики [29].

Наукові аналітичні доповіді засвідчують, що в Україні за останнє десятиріччя спостерігається напружене техногенне навантаження на види мінерально-сировинних ресурсів. Добувна і переробна промисловості утворюють велику кількість відходів, що збільшує ризики виникнення техногенних катастроф з масштабними негативними наслідками [16].

Так упродовж довоєнних 2019-2014 років (за п'ять років поспіль) в Україні виникло 1237 надзвичайних ситуацій, з них 663 техногенного та 491 природного характеру, решта – соціально-політичного характеру [22].

Забруднення навколишнього середовища призводить до соціально-економічної, медико-біологічної та морально-естетичної шкоди головній продуктивній силі суспільного розвитку людини. Для відновлення втраченого здоров'я держава змушена здійснювати додаткові видатки із ВВП.

Економісти-екологи звертають увагу на ускладнення екологічної ситуації в зоні проведення військових дій на Сході України, окупованих територіях та розташованих там промислово-військових об'єктах. За розрахунком українських вчених ризик виникнення техногенних катастроф в Україні (згідно з існуючими класифікаціями) є досить високим і становить $5,35 \times 10^{-4}$, тоді як у нормативних документах ризик не перевищує 10^{-6} [12].

Особливо кризова екологічна ситуація в Україні складається із використанням одного із найважливіших природних ресурсів – води: питної і для промислового використання. Питна вода у багатьох регіонах України не відповідає жодним стандартам. Так за даними Харківського обласного центру МОЗ України в шести районах регіону концентрація нітратів у воді із колодязів перевищує норму у шість разів. Проведені у першому кварталі 2018 року дослідження 1428 проб води у громадських та індивідуальних колодязів по всій Харківській області показали, що лише у третини районів рівень нітратів відповідав встановленим нормам. [9].

Досить багато прикладів позитивного партнерства між державними і приватними підприємствами у світовій практиці. Наприклад, однією із світових екологічних проблем є утилізація пластику, який не піддається біологічному розкладу і мільйонами тон щороку забруднює планету.

За тісної співпраці науковців Кембриджського університету і держави виявили властивість личинок воскової молі, гусінь якої поїдає пластик і за ефективного вирішення означеної проблеми і інших рівних їй методів це спрацює [2].

Актуальність економічного зростання і використання еколого-інноваційних проектів відображає реалізація в Україні спільного проекту Програма розвитку ООН та Глобального екологічного фонду. Розвиток та комерціалізація біоенергетичних технологій у муніципальному секторі в Україні. Проект спрямований на розроблення державної політики

розбудови промисловості, технічної допомоги і надання фінансових стимулів для заохочення інвестицій приватного сектора у муніципальні проекти з біомаси.

За розрахунками експертів, потенціал біомаси, яким Україна володіє для виробництва енергії складає близько 2 млн. т. умовного палива на рік, з яких 12,2 млн тон становлять відходи агрокомплексу та 10млн. тон – біомаса енергетичних культур. Сьогодні Україна не в повній мірі використовує екологічний потенціал економічного зростання. Лише 10% (2,7 млн. тон у. п. на рік) від загального потенціалу біомаси іде на енергетичні потреби.

За експертними оцінками, в разі заміщення 10% природного газу місцевою біомасою у комунальній енергетиці можливо досягнути економії 750 млн. куб. м. / рік природного газу, створити до 15 тис. нових робочих місць, близько 1,5 млрд. грн. на рік залишиться в Україні замість платежів за російський газ, а з цієї суми майже 350 млн. грн. становить прибуток агровиробників і логістичних компаній [10].

У Дніпропетровській області введено в експлуатацію теплоелектроенергію, яка працює на біомасі. Потужність її складає 12 Гкал/г, а електрична потужність досягає 3600 кВт/г [3]. Означені приклади засвідчують, що кейнсіанська теорія державного регулювання використовується на практиці. Партнерство державного і приватного секторів економіки дає змогу збільшувати ВВП без порушення екологічної рівноваги.

Важливими інституціями нормативно-правої бази, зокрема завданнями держави у сфері природоохоронної діяльності є розробка методики опрацювання екологічних збитків і посилення відповідальності за порушення екологічних стандартів як фізичними особами так і юридичними особами – підприємствами. Необхідно розкрити зміст складових оцінювання економічного збитку від забруднення

навколишнього природного середовища, обґрунтувати адекватні йому компенсаційні механізми, розробити інструментарій для реалізації державної екологічної політики.

Висновки. О. Веклич обґрунтував необхідність формування нормативно-правової бази для опрацювання збитків від забруднення навколишнього середовища за шістьма екосистемними об'єктами, які найбільше зазнають збитків від постійного, або аварійного забруднення навколишнього природного середовища, зокрема:

- втрати від деградації екосистем біорізноманіття;
- втрати через погіршення або знищення екосистемних товарів, послуг;
- втрати від порушення асиметричного потенціалу екосистеми;
- шкода заподіяна природно-господарському комплексу;
- втрати від пошкодження і руйнування біоресурсних сегментів національної економіки;
- збитки, заподіяні природоорієнтованому виробництву чи галузі національної економіки [4].

Необхідно посилити роль держави у формуванні екобезпечного життя громадян і підприємницької діяльності, зокрема необхідно криміналізувати недбале ставлення до довкілля. Зараз покарання є адміністративним. За 2015-2018 роки в Україні жодне підприємство не понесло покарання за порушення екологічних норм і стандартів. Зазначені заходи будуть сприяти захисту довкілля і формувати новий тип економічного зростання [13].

Література

1. Бужимська К.О. Сутність та складові модернізаційної системи економіки // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Сер.: Економічні науки. 2015. № 2(72). С. 100-104.

2. Важливі екологічні події // Екологія підприємства. URL: <https://mediapro.ua/product/ekologiya-pidpriemstva-evercion>, 2017, № 4. С. 2.
3. Вблизи Днепра заработала Экологическая теплоэлектростанция. URL: <http://www.abcnews.com.ua>.
4. Веклич О.О. Екосистемний підхід опрацювання економічного збитку від забруднення навколишнього природного середовища: українська автентичність // Економіка України, 2018. № 4. С. 70.(63-75).
5. Геєць В.М. Особливості и взаємозв'язку економічних і політичних передумов реконструктивного розвитку економіки України // Економіка України. 2016. № 12. С. 3-21.
6. Давимука С. А., Федулова Л. І. Соціальний імператив нової промислової революції. // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: зб. наук. праць, 2018. №5(133). С. 6.
7. Данилишин Б.М. Эффект декаплинга як фактор взаємозв'язку між економічним зростання і тиском на довкілля / Б.М. Данилишин, О.О. Веклич // Вісник НАН України. 2008. №5. С. 12-18.
8. Директор Поліського заповідника вивчав досвід швейцарських колег. URL: https://zt-lis.gov.ua/no_cache/pres-sluzhba/novina/article/direktor-poliskogo-zapovidnika-vivchav-dosvid-shveicarskikh-koleg.html?L=1.
9. Журнал Ecobusiness. Екологія. URL: <http://ecolog-ua.com>.
10. Ігнатенко О. Законодавчі перспективи розвитку біоенергетичних технологій в Україні // Екологія підприємства, 2017, №6. 168 с.
11. Классика кейнсианства в 2-ох томах, Т.1 К теории экономической динамики. Р. Гаррод. Экономические циклы и национальный доход 1-2 / Э. Хансен. М. ОАО "Издательство Экономика", 1997. С. 11 (416 с.)
12. Коржнев М.Н., Курило М.М., Захарий Н.В. Ресурсные и экологические критерии определения ассимиляционного потенциала геологической среды на примере горнодобывающих регионов

- України // Вестник Томского государственного университета. 2014. № 387. С. 243-252. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=22478074>.
13. Мінприроди пропонує криміналізувати недбале ставлення до довкілля. URL: www.ecolog-ua.com
14. Панчишин С., Островець П. Аналітична економія. Макроекономіка і мікроекономіка кн. 1. Вступ до Аналітичної економії. Макроекономіка. За редакцією С. Панчишина, П. Островець, 2006. 389 с.
15. Портер М. Международная конкуренция. Конкурентные преимущества стран. М.: Международные отношения, 1993. 896 с.
16. Про внутрішнє та зовнішнє становище України у 2017 році: аналіт. доп. URL: http://www.niss.gov.ua/public/File/book_2017/Poslanya_druk_fin.pdf.
17. Селингмен Б. Основные течения современной экономической мысли: / Б. Селингмен. М.: Прогресс, 1968. 600 с.
18. Синневич У. Основні постулати екологічної економіки як теоретична основа економічної політики // Економіка України, 2006. №7. С. 49-54.
19. Сотник І.М., Кулик Л.А. Декаплінг – аналіз економічного зростання та впливу на довкілля в регіонах України // Економічний часопис – XXI, 2014. №7-8. С. 61 [60-64].
20. Степаненко А.В., Омельченко А.А. Теоретичні основи екологічної модернізації економічного розвитку // Науковий журнал "Економіка України". 2008. № 1. С. 41-42 (40-53).
21. Управление эффективностью и качеством: Модульная программа: [пер. с англ.] / под ред. И. Прокопенко, К. Норта: В 2 ч. Ч. 1. М.: Дело, 2001. 800 с.
22. Хвесик М.А., Степаненко А.В., Обіход Г.О. та ін. Екологічна модернізація в системі природно-техногенної та екологічної безпеки: моногр.: [за ред. М.А. Хвесика]. К.: ДУ "Інститут економіки

природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України", 2016. 455 с.

23. Четверта промислова революція заради Землі. Використання можливостей штучного інтелекту на користь Землі. PwC: Website. 2018. URL: <https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2018/ai-for-the-earth-jan-2018.pdf>
24. Щербак А.В. Конкуренція як фактор економічного зростання: світовий досвід та українські реалії // Економіка України, 2018. №8. С. 3-15.
25. Gullickson W. Multifactor productivity in 20 U.S. Manufacturing Industries, 1949-83 / W. Gullickson, M. Harper // Monthly Labor Review, 1987. Vol. 110. PP. 18-28.
26. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution. New York: Crown Business, 2017. 192 p.
27. Tapio P. Towards a theory of decoupling. Degrees of decoupling in the EU and the case of road traffic in Finland between 1970 and 2001 / P. Tapio // Transport Policy. 2005. Vol. 12. PP. 137-151.
28. Technical information About the BLS Multifactor Productivity Measures // Bureau of Labor Statistics, September 26, 2007. URL: <http://stats.bls.gov/mfp/mprtech.pdf/>
29. The Global Risks Report 2018. 13th Edition / World Economic Forum. Geneva, 2018. 80 p. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GRR18_Report.
30. Vehmas J. Europe in the global battle of sustainability: Rebound strikes back. Advanced Sustainability Analysis / J. Vehmas, P. Malaska, J. Luukkanen et al. // Tulku School of Economics and Business Administration. Series Discussion and Working Papers. 2003. Vol. 7.